XOTIN-QIZLARNI IJTIMOIY HIMOYA QILISHNING INSTITUTSIONAL VA HUQUQIY MEXANIZMLARI

Daminova Muxlisabonu Askarovna
Qashqadaryo viloyati Qarshi shahri
Qarshi Davlat universiteti
Falsafa va sotsiologiya kafedrasi o‘qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24128349

Annotatsiya: Ushbu maqolada xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilishning institutsional va huquqiy mexanizmlari tahlil qilinadi. Muallif xotin-qizlar ijtimoiy himoyasining nazariy asoslarini, uning jamiyat barqarorligidagi o‘rnini va so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlarni ko‘rib chiqadi. Maqolada ijtimoiy himoyaning huquqiy bazasi – qonunlar, farmonlar va qarorlar, shuningdek institutsional tuzilma – davlat organlari, mahalla, nodavlat tashkilotlar va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik masalalari yoritilgan. Shuningdek, xotin-qizlarni ish bilan ta’minlash, ularning huquqlarini himoya qilish, oiladagi zo‘ravonlikning oldini olish va gender tengligini ta’minlash kabi yo‘nalishlar muhokama qilinadi. O‘zbekiston sharoitida bu mexanizmlarning amalda qanday ishlashi misollar asosida ko‘rsatib o‘tilgan. Muallif tizimni yanada takomillashtirish bo‘yicha amaliy takliflar beradi.

Kalit so‘zlar: xotin-qizlar, ijtimoiy himoya, institutsional mexanizmlar, huquqiy mexanizmlar, gender tengligi, oiladagi zo‘ravonlik, mahalla, O‘zbekiston.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ И ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ЖЕНЩИН

Аннотация: В данной статье анализируются институциональные и правовые механизмы социальной защиты женщин. Автор рассматривает теоретические основы социальной защиты женщин, её роль в стабильности общества и реформы, осуществляемые в последние годы. В статье освещаются правовая база социальной защиты – законы, указы и постановления, а также институциональная структура – вопросы сотрудничества с государственными органами, махаллёй, негосударственными организациями и международными организациями. Также обсуждаются такие направления, как обеспечение занятости женщин, защита их прав, предотвращение насилия в семье и обеспечение гендерного равенства. На примерах показано, как эти механизмы работают на практике в условиях Узбекистана. Автор даёт практические предложения по дальнейшему совершенствованию системы.

Ключевые слова: женщины, социальная защита, институциональные механизмы, правовые механизмы, гендерное равенство, насилие в семье, махалля, Узбекистан.

INSTITUTIONAL AND LEGAL MECHANISMS OF SOCIAL PROTECTION OF WOMEN

Abstract: This article analyzes the institutional and legal mechanisms of social protection of women. The author examines the theoretical foundations of women's social protection, its role in societal stability, and the reforms implemented in recent years. The article highlights the legal framework of social protection – laws, decrees, and resolutions, as well as the institutional structure – issues of cooperation with state bodies, the mahalla, non-governmental organizations, and international organizations. Such areas as ensuring women's employment, protecting their rights, preventing domestic violence, and ensuring gender equality are also discussed. The examples show how these mechanisms work in practice in the context of Uzbekistan. The author provides practical proposals for further improving the system.

Keywords: women, social protection, institutional mechanisms, legal mechanisms, gender equality, domestic violence, mahalla, Uzbekistan.

Kirish. Xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish har qanday demokratik davlatning ustuvor vazifalaridan biridir. [1] Bu masala nafaqat ayollarning huquqlarini ta’minlash, balki butun jamiyatning barqaror rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liq. Xotin-qizlar aholining katta qismini tashkil etadi va ularning ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli, huquqiy himoyasi va jamiyatdagi mavqei oilaning, bolalarning va kelgusi avlodning farovonligini belgilaydi. [2] Shu sababli xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilishning samarali institutsional va huquqiy mexanizmlarini yaratish davlat siyosatining muhim yo‘nalishiga aylangan.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, so‘nggi yillarda O‘zbekistonda xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu islohotlar huquqiy bazani mustahkamlash, institutsional tuzilmani takomillashtirish va amaliy mexanizmlarni joriy etishni o‘z ichiga oladi. [3] Biroq mavjud tizimning samaradorligi, uning amalda qanday ishlashi va qanday kamchiliklarga ega ekanligi hali to‘liq o‘rganilmagan. Ayniqsa xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilishning institutsional va huquqiy mexanizmlarini yaxlit tizim sifatida tahlil qiluvchi tadqiqotlar yetarli emas.

Mazkur tadqiqotning maqsadi xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilishning institutsional va huquqiy mexanizmlarini tizimli o‘rganish va ularni takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot vazifalari qatoriga ijtimoiy himoyaning nazariy asoslarini ko‘rib chiqish; huquqiy bazani tahlil qilish; institutsional tuzilmani aniqlash; amaliy mexanizmlarning ishlashini baholash; mavjud muammolarni ko‘rsatib o‘tish kiradi. [4]

Tadqiqot ob’ekti xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish tizimi, predmeti esa uning institutsional va huquqiy mexanizmlaridir. Maqolada tizimli tahlil, qiyosiy o‘rganish, hujjatlarni tahlil qilish va ilmiy adabiyotlarni o‘rganish usullaridan foydalanilgan.

Asosiy qism. Xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish deganda ularning huquqlarini ta’minlash, ijtimoiy-iqtisodiy ahvolini yaxshilash, kamsitishdan himoya qilish va jamiyat hayotida to‘laqonli ishtirok etishiga sharoit yaratishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasi tushuniladi. [5] Bu tizim huquqiy, institutsional va amaliy komponentlardan iborat.

Huquqiy mexanizmlar xotin-qizlar huquqlarini himoya qiluvchi qonunlar, farmonlar va qarorlardan tashkil topadi. O‘zbekistonda bu sohadagi asosiy hujjatlar qatoriga "Xotin-qizlar

va erkaklar uchun teng huquqlilik hamda imkoniyatlar tengligi to‘g‘risida"gi qonun, "Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida"gi qonun, shuningdek Prezident farmonlari va hukumat qarorlari kiradi. [6] Bu hujjatlar xotin-qizlarning mehnat, ta’lim, sog‘liqni saqlash va siyosiy ishtirok sohalaridagi huquqlarini kafolatlaydi.

Institutsional mexanizmlar esa bu huquqlarni amalda ta’minlovchi tashkilotlar va tuzilmalardan iborat. O‘zbekistonda xotin-qizlar masalalari bo‘yicha asosiy davlat organi – Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi hisoblanadi. [7] Shuningdek, mahalla instituti, xotin-qizlar nodavlat tashkilotlari, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik ham muhim rol o‘ynaydi. Har bir tuzilmaning o‘z vazifalari va funksiyalari mavjud.

Amaliy mexanizmlar qatoriga xotin-qizlarni ish bilan ta’minlash dasturlari, kasb-hunar o‘rgatish kurslari, moddiy yordam ko‘rsatish, huquqiy maslahat berish va oiladagi zo‘ravonlikning oldini olish tadbirlari kiradi. [8] Masalan, "Ayollar daftari" tizimi orqali muhtoj xotin-qizlar aniqlanadi va ularga maqsadli yordam ko‘rsatiladi.

Tizimning samaradorligini baholash shuni ko‘rsatadiki, so‘nggi yillarda sezilarli yutuqlarga erishilgan bo‘lsa-da, bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Huquqiy hujjatlarning mavjudligi ularning amalda to‘liq qo‘llanilishini kafolatlamaydi. Ba’zi hududlarda xotin-qizlar o‘z huquqlarini bilmaydi, huquqiy yordam olish imkoniyatiga ega emas. Institutsional tuzilmalar o‘rtasida koordinatsiya yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan.

Xulosa. Xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilishning institutsional va huquqiy mexanizmlari o‘zaro bog‘liq tizimni tashkil etadi. Huquqiy mexanizmlar qonunchilik bazasini, institutsional mexanizmlar tashkilotlar tuzilmasini, amaliy mexanizmlar esa konkret chora-tadbirlarni qamrab oladi. Bu uch komponentning uyg‘un ishlashi tizim samaradorligini ta’minlaydi. Birortasining zaif bo‘lishi butun tizimning ishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi, chunki qonun mavjud bo‘lsa-da, uni amalga oshiruvchi institutlar bo‘lmasa yoki ular samarali ishlamasa, huquqiy kafolatlar qog‘ozda qolib ketadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, so‘nggi yillarda O‘zbekistonda xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish sohasida sezilarli yutuqlarga erishilgan. Huquqiy baza mustahkamlandi, gender tengligi tamoyillari qonunchilikda mustahkam o‘rin oldi, oiladagi zo‘ravonlikning oldini olish bo‘yicha alohida qonun qabul qilindi. Institutsional tuzilma takomillashtirildi, Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi tizimi shakllantirildi, mahallalarda xotin-qizlar masalalari bo‘yicha mas’ullar tayinlandi. "Ayollar daftari" kabi amaliy mexanizmlar joriy etilib, muhtoj xotin-qizlarga maqsadli yordam ko‘rsatish yo‘lga qo‘yildi.

Shu bilan birga, tizimda hal etilmagan muammolar ham mavjud. Huquqiy hujjatlarning mavjudligi ularning amalda to‘liq qo‘llanilishini kafolatlamaydi. Ba’zi hududlarda, ayniqsa chekka qishloqlarda, xotin-qizlar o‘z huquqlarini bilmaydi, huquqiy yordam olish imkoniyatiga ega emas. Institutsional tuzilmalar o‘rtasida koordinatsiya yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan, ba’zan bir xil vazifalar bir necha tashkilot tomonidan takrorlanadi, ba’zan esa muhim masalalar e’tibordan chetda qoladi. Amaliy mexanizmlarning samaradorligini baholash mezonlari ham hali to‘liq ishlab chiqilmagan.

Kelgusida tizimni takomillashtirish bo‘yicha quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin. Birinchidan, xotin-qizlarning huquqiy savodxonligini oshirish bo‘yicha tizimli ishlar olib borish zarur, buning uchun mahallalarda huquqiy maslahat markazlarini tashkil etish, media orqali targ‘ibot ishlarini kuchaytirish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, institutsional

koordinatsiyani kuchaytirish, davlat organlari, mahalla va nodavlat tashkilotlar o‘rtasida aniq vazifalar taqsimotini belgilash lozim. Uchinchidan, mahalliy darajada xotin-qizlarga yordam markazlarini ko‘paytirish, ularda psixologik, huquqiy va moddiy yordam ko‘rsatishni yo‘lga qo‘yish kerak. To‘rtinchidan, xalqaro tajribani o‘rganish va milliy sharoitga moslashtirish, ilg‘or davlatlarning ijtimoiy himoya modellaridan ijodiy foydalanish zarur. Beshinchidan, amaliy mexanizmlar samaradorligini baholashning aniq indikatorlarini ishlab chiqish va muntazam monitoring o‘tkazib borish lozim.

Xulosa qilib aytganda, xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilishning institutsional va huquqiy mexanizmlari doimiy takomillashtirishni talab qiladigan murakkab tizimdir. Faqat huquqiy kafolatlar, samarali institutlar va aniq amaliy choralarning uyg‘unligi orqali xotin-qizlarning jamiyatdagi mavqeini mustahkamlash, ularning huquqlarini to‘laqonli himoya qilish va gender tengligini ta’minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jo‘rayev N.Q. Ijtimoiy siyosat asoslari // Monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. – B. 85-102.
2. Xodjayev B.T. Gender tengligi va huquq // O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2023. – B. 108-125.
3. Nazarov Sh.R. Xotin-qizlar huquqlari // Sotsiologik tadqiqotlar jurnali. – 2024. – №1. – B. 41-52.
4. Karimov A.A. Ijtimoiy himoya mexanizmlari // Ilmiy maqola. – Toshkent: O‘zMU nashriyoti, 2024. – B. 35-46.
5. Muminov R.T. Huquqiy davlat asoslari // Darslik. – Toshkent: Noshir, 2022. – B. 88-98.
6. Saidov U.S. Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi faoliyati // Monografiya. – Toshkent: Adolat, 2022. – B. 98-112.
7. Tillyaev Sh.Q. Amaliy yordam mexanizmlari // Axborot texnologiyalari va jamiyat. – 2023. – №3. – B. 58-67.
8. Abdurahmonova D.K. Xotin-qizlarni himoya qilish // Sotsiologik tadqiqotlar jurnali. – 2024. – №1. – B. 52-60.